РЕЦЕНЗІЯ

доктора юридичних наук, професора Денисової Аліни Володимирівни на дисертацію Питомця Артема Валерійовича «Морально-етичні засади діяльності адвоката у кримінальному провадженні», подану на здобуття ступеня доктора філософії

галузі знань 26 «Цивільна безпека»

зі спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Тема дисертаційного дослідження є безумовно актуальною як у теоретичному, так і в практичному вимірі. По-перше, діяльність адвоката в кримінальному провадженні відбувається в умовах гострого протистояння публічних та приватних інтересів, у результаті чого адвокат опиняється у постійному полі морально-етичних дилем: між обов'язком захисту клієнта та вимогою добросовісності; між дотриманням адвокатської таємниці та суспільними очікуваннями щодо сприяння правосуддю; між лояльністю до довірителя та внутрішнім переконанням у його винуватості чи невинуватості. Саме морально-етичні засади виступають тим вектором, який спрямовує адвоката у цих складних ситуаціях, коли формальна норма або не дає однозначної відповіді, або допускає неоднозначне її тлумачення.

По-друге, українське суспільство перебуває у процесі зміцнення правової держави та інституційного реформування правоохоронної системи. Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» закріплюють презумпцію невинуватості, право на захист та адвокатську таємницю як невід'ємні елементи справедливого судочинства. Водночас реальна практика свідчить про наявність значного розриву між декларованими стандартами адвокатської етики та їх фактичною імплементацією: посилення формалізації адвокатської діяльності, ризики комерціалізації правничої професії, випадки

недобросовісної практики створюють загрозу підриву суспільної довіри як до адвокатури, так і до правоохоронної системи загалом.

По-третє, у сучасних умовах воєнного стану та євроінтеграційних процесів України питання професійної етики правників набувають додаткового значення. Досвід реформування адвокатури, впровадження нових процесуальних механізмів, наближення національного законодавства до стандартів ЄС зумовлюють необхідність системного осмислення морально-етичних засад адвокатської діяльності, адже саме етична складова забезпечує не лише легітимність професії, а й якість правосуддя та правоохоронної діяльності загалом.

По-четверте, науковий доробок вітчизняних та зарубіжних учених у сфері теорії адвокатури, професійної етики юристів, кримінального процесу, хоча й значний, водночас характеризується фрагментарністю щодо комплексного вивчення саме морально-етичних засад діяльності адвоката у кримінальному провадженні. Недостатньо розробленими залишаються питання співвідношення моралі та права в адвокатській діяльності, механізмів перетворення моральних вимог на професійно-етичні норми, критеріїв оцінки етичності процесуальних дій захисника.

Таким чином, дисертаційне дослідження спрямоване на розв’язання актуальної наукової проблеми, що має істотне значення для подальшого розвитку теорії правоохоронної діяльності, вдосконалення кримінально-процесуального законодавства та законодавства про адвокатуру, підвищення рівня професійної етики адвокатів та, в кінцевому підсумку, – для забезпечення прав і свобод людини у кримінальному провадженні.

Про актуальність роботи свідчить її з**в’язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Обраний напрям дисертації відповідає положенням Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021 (в частині забезпечення права на справедливий суд як один із стратегічних напрямів державної політики та передбачає забезпечення дотримання права на захист і доступу до

ефективних засобів правового захисту), завданням Дорожньої карти з питань верховенства права, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 р. № 475-р (в частині подальшого реформування сфери адвокатури та адвокатської діяльності, що актуалізує питання належного нормативного забезпечення професійної діяльності адвокатів).

Окрім цього, дисертаційне дослідження відповідає темі науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Одеського державного університету внутрішніх справ «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (реєстраційний номер 0123U103538), а також темі науково-дослідної роботи кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права та безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ «Забезпечення кримінально-правової діяльності суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням в інтересах кримінального судочинства» (реєстраційний номер 0124U004215).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертаційному дослідженні, є логічним результатом проведеного дослідження та характеризуються високим ступенем теоретичної й методологічної обґрунтованості.

Основні наукові положення дисертації ґрунтуються на всебічному аналізі чинного законодавства України про адвокатуру та кримінальне провадження, нормативно-етичних актів адвокатських об'єднань та основоположних положень кримінального процесу. Вибір методологічного інструментарію – загальнонаукових (діалектичний, системно-структурний, функціональний) та спеціально-юридичних (формально-юридичний, порівняльно-правовий, історико-правовий) методів – є адекватним предмету та завданням дослідження і забезпечує достовірність отриманих результатів. Підґрунтям положень стали праці вітчизняних учених у галузі правоохоронної

діяльності, теорії адвокатури, професійної етики юристів тощо, що підтверджує належний рівень теоретичної опрацьованості теми.

Висновки дисертації не суперечать загальновизнаним науковим засадам, узгоджуються з чинним законодавством України, практикою Європейського суду з прав людини, а також логічно випливають із проведеного аналізу – кожен із них пов'язаний із відповідними завданнями дослідження, сформульованими у вступі. Дисертантові вдалося уникнути як формалістського підходу до морально-етичного виміру адвокатської діяльності, так і абстрактно-філософських міркувань, не підкріплених процесуальним матеріалом: морально-етичні засади розглядаються як дійсний регулятор поведінки адвоката, що має конкретні прояви на кожній стадії кримінального провадження. Послідовність міркувань, відсутність протиріч між окремими розділами та коректність узагальнень засвідчують належний науковий рівень дисертанта.

Практичні рекомендації дисертації дійсно мають прикладний характер, є реалістичними та імплементованими без суттєвих фінансових і законодавчих витрат. Вони спрямовані на конкретних адресатів і можуть бути використані під час підготовки науково-практичних коментарів, пропозицій до законопроєктів, програм підвищення кваліфікації адвокатів, а також у навчальному процесі за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність».

За результатами перевірки джерельної бази та зіставлення висновків дисертації з даними наукових публікацій дисертанта установлено, що основні наукові результати відображені в опублікованих працях, висновки і рекомендації сформульовані особисто здобувачем.

Таким чином, наукові положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження є достовірними, обґрунтованими, такими, що спираються на фактичний матеріал, повністю відповідають меті та завданням дослідження, і їх можна визнати такими, що є належним чином обґрунтованими.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційної роботи. Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексних досліджень морально-етичних засад діяльності адвоката у кримінальному провадженні, в якому на основі досягнень науки, аналізу національного законодавства, Правил адвокатської етики, практики їх застосування та міжнародних і європейських стандартів діяльності, пов'язаної з удосконаленням правоохоронної сфери, розроблено цілісну концепцію морально-етичного забезпечення професійної діяльності адвоката як учасника механізму кримінальної юстиції.

Вважаємо за доцільне зупинитися на положеннях, які, на нашу думку, характеризуються науковою новизною та належним ступенем обґрунтованості.

Уперше: обґрунтовано концептуальний підхід, відповідно до якого морально-етичні засади діяльності адвоката у кримінальному провадженні становлять не сукупність професійних правил поведінки, а первинний аксіологічний рівень регулювання адвокатської діяльності. Цей підхід методологічно переконливий, оскільки він дозволяє розірвати коло формально-регламентного бачення адвокатської етики і пояснити, чому формальна бездоганність дій адвоката ще не означає їхньої етичної прийнятності. Запропонована автором трирівнева модель морально-етичних засад (фундаментальні моральні цінності – професійно-етичні принципи – стандарти професійної поведінки) є логічно несуперечливою та відповідає структурі інших інститутів правового регулювання, що полегшує її сприйняття наукою та практикою.

Уперше розроблено цілісну концепцію морально-етичних дилем адвокатської діяльності у кримінальному провадженні. Авторське визначення морально-етичної дилеми як професійної ситуації, що виникає внаслідок неможливості одночасної реалізації двох або більше взаємопов'язаних морально-етичних чи професійно-правових обов'язків, є чітким, операціоналізованим та таким, що дає змогу відмежовувати справжні дилеми

від простих правопорушень чи тактичних труднощів. Пропонована класифікація дилем за характером конфліктуючих обов'язків, ступенем нормативної регламентованості та характером професійних відносин, а також методологія професійного етичного балансування як механізм прийняття адвокатом обґрунтованих рішень мають очевидне практичне значення і впорядковують те, що в літературі досі розглядалося фрагментарно.

Уперше обґрунтовано комплексний підхід до вдосконалення морально-етичних засад діяльності адвоката, який передбачає взаємопов'язану трансформацію нормативного, інституційного та професійно-культурного рівнів. Положення про те, що взаємодія цих рівнів формує адаптивну систему професійної етики, здатну поєднувати стабільність фундаментальних цінностей із адаптацією до нових умов кримінального провадження, є обґрунтованим і відповідає сучасним тенденціям розвитку професійного самоврядування.

Автором удосконалено розуміння еволюції адвокатської моралі через призму трансформації моральної місії адвокатури – від забезпечення переважно приватного інтересу довірителя до поєднання функції захисту з конституційною функцією забезпечення справедливого правосуддя. Авторська систематизація сучасних концепцій адвокатської моралі (клієнтоцентрична, публічно-правова та інтегративна моделі) є зручним аналітичним інструментом і допомагає визначити оптимальне співвідношення інтересів клієнта, вимог законності та завдань кримінального провадження; також удосконалено підхід до механізму нормативної інституціоналізації морально-етичних засад через трирівневу модель (універсальні міжнародні стандарти – регіональні стандарти – національні нормативні стандарти), що забезпечує системне розуміння нормативних передумов належного здійснення адвокатської діяльності.

Переконливими видаються й положення щодо етичних меж реалізації процесуальних прав адвоката. Розмежування процесуальних та морально-етичних меж здійснення процесуальних прав, авторське визначення

зловживання процесуальними правами як формально правомірного здійснення процесуального права всупереч його функціональному призначенню, а також розроблена система критеріїв встановлення такого зловживання заповнюють прогалину в теорії кримінального процесу, де питання меж допустимої професійної тактики захисту залишалося недостатньо розробленим. Не менш обґрунтованим є науковий підхід до юридичної відповідальності за порушення професійної етики адвоката як ціннісно-правового інституту з функціональною моделлю (регулятивна, охоронна, відновлювальна та аксіологічна функції) та концепцією трирівневої етичної превенції, відповідно до якої дисциплінарна відповідальність набуває характеру ultima ratio.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Дисертація Питомця А.В. «Морально-етичні засади діяльності адвоката у кримінальному провадженні» є завершеною науковою працею, характеризується логічним та чітким змістовним наповненням, відповідно до плану, мети та завдань, забезпечує комплексність та системність опрацювання проблематики.

Зміст дисертації відповідає спеціальності 262 «Правоохоронна діяльність».

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять дев’ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

Теоретична та практична значущість дисертаційного дослідження полягає у тому, що отримані наукові результати дисертаційного дослідження використовуються та можуть бути запроваджені у:

- правотворчу діяльність. Зокрема, практичну цінність мають пропозиції de lege ferenda щодо доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями про виняткові підстави розкриття адвокатської таємниці та запровадження окремого розділу Правил адвокатської етики, присвяченого цифровій професійній етиці адвоката, – це питання на сьогодні не врегульовані належним чином, а їх розв'язання випливає безпосередньо з результатів дослідження;

- правозастосовну (практичну) діяльність. Результати дослідження можуть бути використані безпосередньо адвокатами як практичний орієнтир для розв’язання складних етичних дилем та взаємодії з іншими учасниками кримінального процесу, зважаючи на те, що запропонована автором методологія професійного етичного балансування та система критеріїв відмежування допустимої професійної тактики від недобросовісного використання процесуальних повноважень мають очевидне прикладне спрямування. Органами адвокатського самоврядування, зокрема кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури, результати дослідження можуть бути застосовані під час розгляду дисциплінарних справ, а також під час формування концепції трирівневої етичної превенції, відповідно до якої дисциплінарна відповідальність виступає ultima ratio у механізмі забезпечення професійної етики. Окремо зазначу, що розроблені критерії встановлення зловживання процесуальними правами можуть бути корисними також суддям, прокурорам та слідчим під час здійснення кримінального провадження. Факт впровадження результатів дослідження у практичну діяльність підтверджується актами впровадження ТОВ «Юридична фірма «Де Факто», адвокатського об'єднання «Адвокатська компанія «Чудновський і партнери», Ради адвокатів Одеської області;

- науково-дослідну сферу. Результати дисертації можуть слугувати підґрунтям для подальших наукових розробок у галузі кримінального процесу, адвокатури, юридичної деонтології та судової етики, що підтверджується актом впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 17.04.2026;

- навчальний процес. Результати дослідження можуть бути використані під час підготовки та викладання навчальних дисциплін «Застосування стандартів Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод», «Актуальні проблеми захисту та дотримання прав людини в правоохоронній діяльності», «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства», «Кримінальний процес» та інших, під час

створення відповідних підручників, навчальних посібників і методичних матеріалів, а також під час проходження стажування кандидатами на отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю та в системі підвищення кваліфікації адвокатів, що підтверджується актом впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 17.04.2026.

На нашу думку, практичне значення результатів дослідження є переконливим і підтвердженим належним чином: окрім теоретичного обґрунтування, дисертантом отримано акти впровадження результатів у діяльність конкретних юридичних практик, органу адвокатського самоврядування та вищого навчального закладу, що свідчить про реальну, а не декларативну затребуваність отриманих наукових результатів.

Повнота викладу основних результатів дисертації у опублікованих працях. Основні положення та висновки, сформульовані у дисертації, опубліковано у 11 наукових працях, з яких 4 – статті у фахових виданнях України з права, 1 – стаття у зарубіжному фаховому виданні з права, 1 – стаття у науковому виданні з права, 5 – тези доповідей.

Дотримання академічної доброчесності. Під час опрацювання дисертації та перевірки поданих матеріалів сумнівів щодо дотримання здобувачем академічної доброчесності не виникло. Зміст дисертаційного дослідження є оригінальним та викладеним особисто здобувачем. Дисертант коректно посилається на джерела, з яких запозичені окремі положення, належним чином оформлює цитування та посилання на праці інших учених; ознак плагіату, самоплагіату та фабрикації у тексті дисертації не виявлено. Наукові результати, заявлені як такі, що вносять наукову новизну, дійсно належать авторові та не були опубліковані іншими дослідниками раніше. Зміст опублікованих за темою досертаційних праць здобувача відповідає змісту відповідних положень дисертації.

Засвідчується також добросовісність здобувача у цитуванні нормативно-правових актів, положень міжнародно-правових документів та практики

Європейського суду з прав людини; навмисних спотворень змісту наведених джерел не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження. Віддаючи належне кропіткій та високоякісній роботі дисертанта, високо оцінюючи рівень дослідження, його актуальність та новизну підходів до дослідження обраної проблематики варто звернути увагу на окремі недоліки, а також положення та висновки, які мають дискусійний характер та вимагають додаткового обґрунтування під час захисту.

1. У межах підрозділу 1.1 автор детально досліджує ціннісні та нормативні чинники професійної діяльності, проте потребує додаткового методологічного уточнення понятійний апарат роботи. Зокрема, доцільно було б чіткіше розмежувати суміжній понятійний ряд («мораль», «професійна етика», «морально-етичні засади», «деонтологічні норми» та «адвокатська етика»), показати їх взаємозв'язок і співвідношення, що ще більш повно розкрило б предмет дисертаційного дослідження.

2. На нашу думку, у дисертації доцільно було б більш глибше висвітлити теоретичний аспект становлення професійної етики. Розглядаючи ґенезу адвокатської моралі, варто було зосередити увагу саме на еволюції внутрішніх етичних вимог до адвоката, простеживши їхню трансформацію від загальноморальних імперативів до чітких професійних стандартів сучасної адвокатури.

3. Автор серед іншого пропонує de lege ferenda доповнити Кримінальний процесуальний кодекс України та Правила адвокатської етики положеннями щодо виняткових підстав розкриття адвокатської таємниці для запобігання найбільш суспільно небезпечним злочинам. Водночас таке положення є дискусійним з огляду на фундаментальне значення адвокатської таємниці для довірчих відносин між адвокатом і клієнтом. Хотілося б почути аргументацію автора щодо того, яким чином запропонована новела дозволить уникнути нівелювання довіри до інституту адвокатської таємниці та мінімізувати ризики можливого тиску на захисника з боку правоохоронних органів.

Вказані зауваження не впливають на позитивну оцінку дисертації та не знижують її наукової значущості.

Загальний висновок. Дисертація Питомця Артема Валерійовича «Морально-етичні засади діяльності адвоката у кримінальному провадженні» є самостійною, комплексною, завершеною працею. Дисертація повністю відповідає вимогам до оформлення дисертації, затвердженої наказом МОН України від 12 січня 2017 року № 40 та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із змінами), а її автор, Питомець Артем Валерійович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність».

Рецензент:
Завідувач кафедри адміністративно-правових
дисциплін Інституту права та безпеки
Одеського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор **Аліна ДЕНИСОВА**